

АРХІТЭКТУРА ПАГРАНІЧЧА

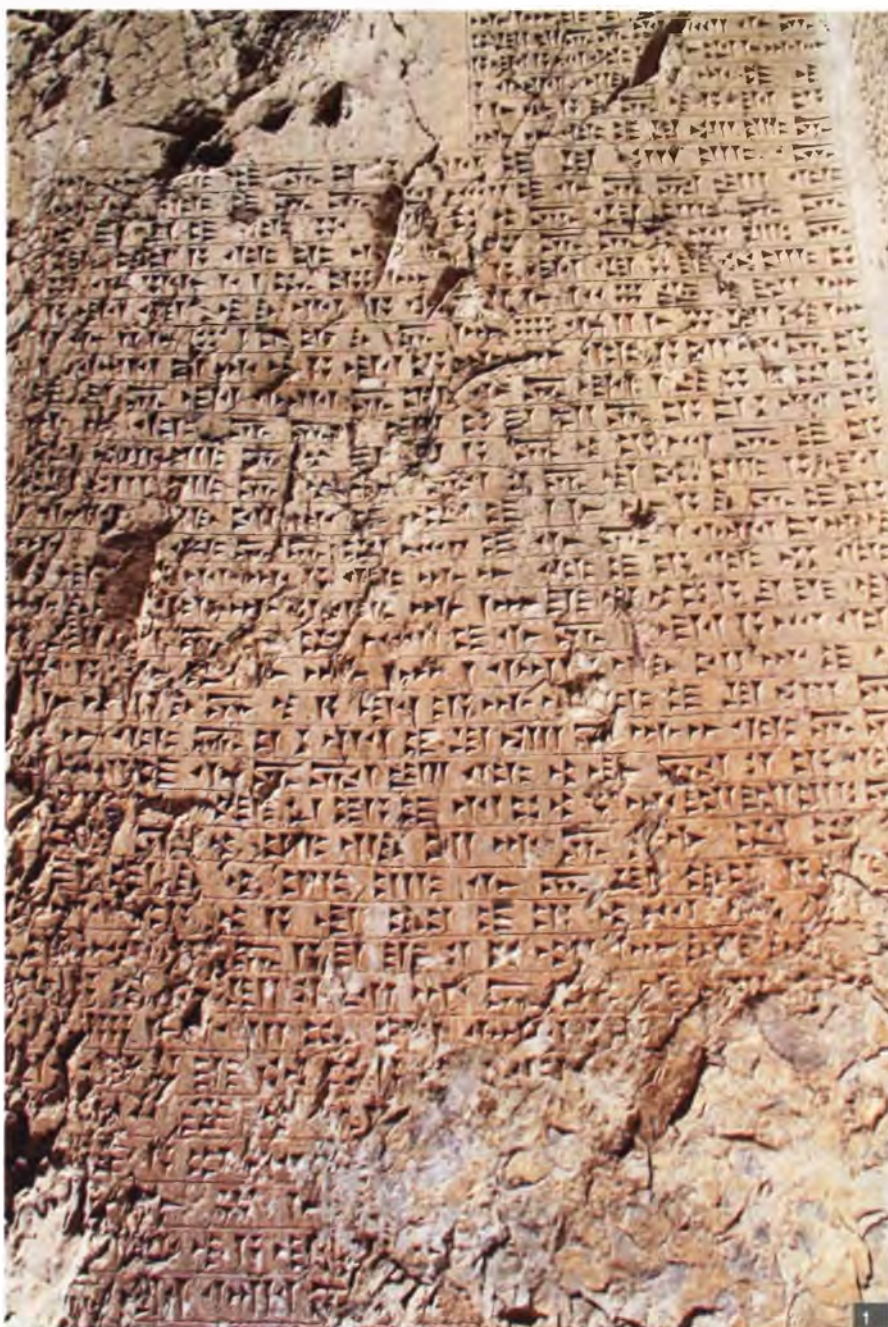

Армэн Сардарая

Усход і Захад – гэтыя назвы бакоу свету ў гісторыі чалавецтва ператварыліся ў сімвалы **супрацьлегласцяў** розных цывілізацый, народаў і культур. І зараз, у перыяд так званай глабалізацыі, гэтая рознасць існуе ў выглядзе **супрацьстаянняў** паміж хрысціянскім Захадам і мусульманскім Усходам, якія адчуваюцца ў Еўропе і на Бліжнім Усходзе. Канфлікт прысутнічае і ў розных жыццёвых філасофіях: з аднаго боку, рацыянальны прагматызм жыхароу Захаду, з другога – фанатызм і самаахвярнасць людзей Усходу. Але за ўсім гэтым – доўгі гістарычны шлях развіцця розных светапоглядаў, культур, мастацтваў і архітэктур. І пазнаецца, адчуваецца ён лепей за ўсё на мяжы, на **паграніччы** паміж Еўропай і Азіяй, паміж Захадам і Усходам, калі ты можаш адначасова убачыць абодва бакі (гэта цікава яшчэ і таму, што наша Беларусь – таксама мяжа, пагранічча). Вось і прычына паехаць на Армянскае нагор'е ў Малую Азію...

Вставала конструкция храмов армянских, связавших Запад с Востоком.

Андрей Белый.
Армения. 1928

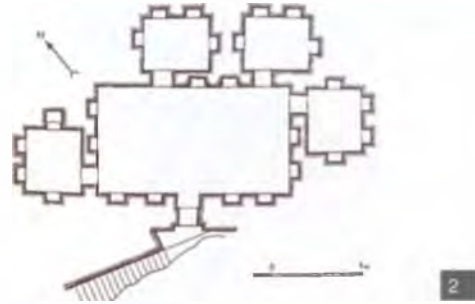

Мал. 1. Клінапісны тэкст часоу урартыйскай дзяржавы

Чалавецтва цалкам і кожная чалавечая асоба заусёды імкнуцца да недасягальнага, непазнаннага. І прычына гэтаму – вера ў тое, што там, у недасягальным месцы, ёсць нешта цудоўнае – шчаслівы свет, рай. Такім недасягальным раем у **хрысціянскім** свеце калісьці лічыліся вытокі вялікіх рэк Тыгра і Еўфрата, зямля паблізу Арарата, з якога, як кажа Біблія, пачалося другое (пасля патапу) жыццё чалавецтва. Тут, каля гэтых рэк, існавалі калісьці самыя першыя старажытныя дзяржавы: Шумер, Акад, Асірыя, Вавілон, хетская дзяржава і Урарту...

Калі ўвачавідкі бачыш клінапіс, зроблены больш за 25 стагоддзяў таму ля турэцкага (зараз) горада Ван, пачынаеш разумець глыбіню Часу і веліч крокаў Гісторыі (мал. 1). Менавіта тут, у вярхоўі Еўфрата, ля возера Ван знаходзілася дзяржава Урарту (IX–VI стст. да н.э.). Яе назва – таксама таямніца, бо лічыцца, што біблейская гара Арарат атрымала сваё імя ў выніку памылкавага перакладу з арамейскай мовы назвы дзяржавы Урарту. Старажытныя клінапісы, а іх у ваколіцах Вана некалькі, дзівяць графічнай выразнасцю і дакладнасцю кампазіцыі. А яшчэ зместам – на іх мы чытаем ганарлівыя словы цароў Асірыі, Персіі, Урарту – Саргона, Ксеркса, Менуа і Сардурі. І захаваліся яны выдатна, нягледзячы на 25–30-вяковы «ўзрост».

Таямнічая гісторыя і архітэктуры Урарту. Вось план унутрыскальных палацавых памяшканняў сталіцы – Тушпы (зроблены рускімі даследчыкамі на пачатку XX ст.) (мал. 2). А вось інтэр'еры гэтага скальнага комплексу (мал. 3). Тут ўражае геаметрычная дакладнасць ў планіроўцы і апрацоўцы сцен памяшканняў. Архітэктура гэтай краіны задае нам шмат розных пытанняў. Захавалася, напрыклад, выява ўрартыйскага бога Хальдзі (вось вам і халдзеі!) з горада Мусасіра (VIII ст. да н.э.). Тут і трохвугольны фронтон, і шэ-

раг калон на фасадзе (мал. 4) – чым не продак грэчаскіх будынкаў?

Яшчэ больш пытанняў узнікае пры наведванні руін старажытнага горада Ані, які размешчаны на армяна-турэцкай мяжы з турэцкага боку. Анійскае армянскае царства існавала ў раннім сярэднявеччы, у IX–XI стст., і мела цудоўную архітэктуру, паходжанне якой звязана з Персіяй, Парфіяй, Рымам і Візантыяй. Важна, аднак, іншае: тут з сінтэтычнага сплаву розных будаўнічых эстэтык стварылася нешта надзвычайнае – тое, што пасля вывучэння ў канцы XIX – пачатку XX ст. прымусіла вучоных перагледзець погляд на паходжанне еўрапейскай хрысціянскай архітэктуры. Выдатны даследчык мастацтва Іозаф Стржыгоўскі (родам з Бяльска-Бялы) на пачатку XX ст. пісаў пра армянскія карані вежавых хрысціянскіх храмаў Грэцыі, Балкан і Русі, а таксама пра ўплыў армянскай архітэктуры на развіццё еўрапейскай готыкі і рэнесансу¹.

Гэта ж сцвярджае і англійскі даследчык Эрнест Г. Шорт: «тое, што вежавы храм Арменіі быў фактарам у эвалюцыі хрысціянскай архітэктуры, здаецца, не выклікае сумненняў» (пераклад з англ. – А.С.)².

Мал. 2. План унутрыскальных памяшканняў палаца Тушпы

Мал. 3. Інтэр'еры старажытнага скальнага комплексу ля сучаснага горада Ван

Мал. 4. Фрагмент асірыйскага рэльефа з выявай урартыйскага храма ў Мусасіры (VIII ст. да н.э.)

¹ J. STRZYGOVSKI. ORIGIN OF CHRISTIAN CHURCH ART. OXFORD. 1923.

² ERNEST H. SHORT. HISTORY OF RELIGIOUS ARCHITECTURE. KESSINGER PUBLISHING. 2003. p.72

Мал. 5.
Кафедральны сабор
у Ані (X ст.).
Агульны выгляд

І калі бачыш цудоўны кафедральны сабор у Ані (X ст.) з яго сціплым лаканічным аб'ёмам і сапраўды манументальным, гатычным інтэр'ерам (мал. 5, 6), разумееш, што у іх навуковых працах ёсць шмат ісціны. Скупасць формы у экстэр'еры быццам маскіруе цуд архітэктурнай прасторы, якая адкрываецца кожнаму унутры будынка.

Здзіўленне выклікаюць і анійскія храмы-ратонды з іх смелым вырашэннем аб'ёма – цыліндрычнай кампазіцыі (мал. 7, 8). Чысціня формаў, аднак, не шкодзіць ужыванню дэкаратыўных дэталяў у выглядзе вытанчаных плоскіх рэльефаў. Вось, напрыклад, дэкаратыўная рэльефная дэталё з кафедральнага сабора у Ані (мал. 9). Здаецца, створана яна толькі учора таленавітым дызайнерам...

Пытанні пра узаемасувязі і узаемаадносінны культур заўсёды паўставалі ў гісторыі мастацтва і архітэктурны. Назвы «уплыў» і «запазычанне» часцей за ўсё насілі негатывны ці нават негатывна-правакацыйны характар. На самой справе працэс узаемадзеяння у развіцці культур з'яўляецца безумоўна станоучым. Ён спрыяе **развіццю мастацтва і архітэктурны** кожнага народа. І на самой справе – хіба ганебна убачыць рысы заходнееўрапейскага храма ў Анійскім саборы ці абрысы італьянскага барока на беларускім небасхіле? Адмаўленне ад гэтых сувя-

Мал. 6. Інтэр'ер
кафедральнага
сабора у Ані

Мал. 7. Храм
Св. Грыгора.
Ані (X ст.)

Мал. 8. Храм
Хрыста Спасцеля.
Ані (X–XI стст.)

Мал. 9. Рэльефная
дэталі фасада
кафедральнага
сабора ў Ані (X ст.)

Мал. 10.
Старажытная
мураваная
канструкцыя.
Ані (X–XI стст.)

з'яў ёсць праяўленне цемнаты і некультурнасці, бо развіццё культур розных народаў – гэта узаемабагачальны працэс. У гэтым працэсе адбываюцца адкрыцці, у той ці іншай краіне ствараюцца новыя формы, але іх з'яўленне падрыхтавана ў тым ліку і натхненнем, якое прыходзіць з уражанняў ад чагосьці іншага, незвычайнага. Сапраўды, тут майстэрства архітэктара і навізна тэхналогія зліваюцца з унутраным светам майстра, які ствараюцца ад убачанага і адчутага. Гэта добра разумееш, калі бачыш, напрыклад, мураванія канструкцыі колішніх храмаў Ані. Тут прысутнічаюць і старажытнарымскія будаўнічыя ідэі – пустоты паміж цагельнымі квадрамі заліваюцца бута-бетонам (мал. 10).

У культурнай гісторыі кожнага народа заўсёды прысутнічае элемент узаемасувязі – у архітэктуры гэта можа быць творчасць замежных майстроў на нашай зямлі, ці вучоба сваіх у іншых краінах, ці увасабленне эстэтычных уражанняў ад убачанага там. Але галоўнае, што гэты працэс прыносіць станоучыя вынікі, і ты разумееш, што меу на увазе Стржыгоўскі, калі пісаў, што ў «сваёй канцэпцыі храм Св. Сафіі ў Канстанцінопалі чыста армянскі» (ук. сач., с. 46).

І разумееш таксама, што усё-такі не меу рацыі выдатны англійскі паэт Рэдз'ярт Кіплінг, сцвярджаючы, што «Захаду і Усходу ніколі не сысціся». Яны сутыкаліся і сыходзіліся, і сыходзяцца зараз у далёкай Малой Азіі і на нашай беларускай зямлі...